

Nationaal Park Veluwezoom 100 jaar vernieuwend beheer

foto Natuurmonumenten

Het Nationaal Park Veluwezoom bestaat honderd jaar. De aankoop in 1911 van het landgoed Hagenau door Natuurmonumenten is het begin geweest van het ontstaan van het Nationaal Park. Het beheer veranderde in de jaren van productiebeheer naar ecosysteembeheer. Calamiteiten in het verleden zijn van groot belang geweest in de koers van het beheer.

— André ten Hoedt en Wim Knol
(Natuurmonumenten)

> **NATIONAAL PARK VELUWEZOOM** LIGT op de Zuidoost-Veluwe en grenst daar aan de IJssel. Het park kent nu een oppervlakte van 5100 hectare. Hier ligt ook het hoogste punt van de Veluwe (110 m boven NAP) en zorgen erosiedalen en lössgronden voor een landschappelijke en bodemkundig boeiend gebied. Met jaarlijks 2 miljoen bezoekers en 200.000 bezoekers in het bezoekerscentrum is dit oudste Nationaal Park een van de drukste natuurgebieden in Nederland.

In 1911 kocht Natuurmonumenten het landgoed Hagenau. Het was de derde aankoop van de vereniging na het Naardermeer en De Bol (Texel). De aanleiding tot koop was de voorgenomen kaalslag van het fraaie bos Hagenau. Niet zozeer de biodiversiteit, maar het natuurschoon was een belangrijke reden om het gebied veilig te stellen. De financiering van natuurbehoud was in die tijd buiten Staatsbosbeheer om een strikt private aangelegenheid. Bij de overheid stond juist ontginning van 'woeste' gronden in de belangstelling. Uiteindelijk is de aankoop door Natuurmonumenten gefinancierd vanuit twee leningen, een voor Hagenau en een die was uitgeschreven voor het Leuvenumsebos.

Het terugbetalen van die leningen werd deels gefinancierd vanuit de houtopbrengsten.

In deze beginperiode was de verantwoordelijkheid voor het beheer nog in handen van de bestuursleden van Natuurmonumenten. In de praktijk kwam dat erop neer dat voor Hagenau de penningmeester mr. P.G. van Tienhoven het dagelijks werk deed. Deze had zeer uitgesproken ideeën over het beheer van bossen. Deze stemden niet overeen met die van de Wageningse bosbouwers, die meer monoculturen nastreefden. Om minder eentonige bossen te krijgen, streefde van Tienhoven naar gemengde beplantingen. Van de oude grove dennen liet hij een aantal overstaanders staan. Daartussen werd een gemengde aanplant van loof- en naaldbomen aangebracht. Later raakten de Wageningse bosbouwers toch geïnteresseerd in de hier gecreëerde mooie gemengde bossen. Van echt oud bos was geen sprake en dood hout kwam je vooral tegen in de houtloods. In die tijd was jacht in het gebied van geringe betekenis. Edelherten waren er nauwelijks, het wilde zwijn was uitgestorven en damherten ontbraken.

Aankoop als beheerstrategie (1930-1970)

In 1930 vond er een forse gebiedsuitbreiding plaats met de aankoop van de gronden van de Rheder- en Worthrherdermarken en de landgoederen Beekhuizen en Herikhuizen. In een circulaire uit het voorjaar van 1930, voorafgaande aan deze aankoop, lezen we: *'Een grootsche daad is voor onze Vereeniging weggelegd: het stichten van een Nationaal Park in het midden van ons land, ten behoeve van alle Nederlanders'*. Met deze aankoop kreeg het bezit op Veluwezoom een omvang van zo'n 2.200 ha. Deze uitbreiding bood geleidelijk aan steeds meer schaalvoordelen in het beheer. Met deze uitbreiding werd een aanzienlijk areaal aan heidevelden toegevoegd. Het beheer hiervan bestond soms uit niets doen, verwijderen van opslag, maar deels ook maaien of branden van de heide vanuit traditie. Schaapskuddes waren er nauwelijks meer en machinaal pluggen van de heide was niet aan de orde. Kortom, van een op biodiversiteit gericht beheer was nog weinig sprake.

Het bosbeheer was ook in deze periode gericht op houtoogst vanwege de exploitatie. Toch werden ook al delen van het bos puur vanuit een natuurdoelstelling beheerd, zoals sinds 1938 de Imbosberg. Op de voormalige landgoederen zoals Hagenau en ook Rhederoord vond een parkbos-gericht beheer plaats. Een van de grote calamiteiten in deze periode was de kaalslag in de Tweede Wereldoorlog. In 1944 werd door de bezetter meer dan 40.000 m³ hout geveld. Daarnaast was kleinschalige houtkap aan de orde van de dag. Hierdoor werd natuurlijke bosontwikkeling ver in de tijd teruggezet.

In de periode na de oorlog nam de recreatie langs de Veluwezoom een enorme vlucht. De vele hotels en pensions maakten het gebied tot het Benidorm van de Veluwe. Naast het fietstourisme ontwikkelde zich ook het bertoerisme. Vanaf die tijd drukt het beheer van recreatieve voorzieningen, wegen en paden fors op de begroting. Anderszijds was dit ook een geweldige kans voor Natuurmonumenten om mensen aan het werk van de vereniging te binden en de belangstelling voor natuur aan te wakkeren.

Nieuwe koers (1970-2000)

De stormen van 1972/1973 hebben een belangrijke rol gespeeld in de formulering van een nieuwe koers op Veluwezoom. Door de storm van 13 november 1972 moest naar schatting op de Veluwezoom 27.000 m³ hout worden geruimd. Op 90 ha. was volledig nieuwe inplant nodig. De storm van 2 april 1973 kwam nog harder aan: er ging nog eens zo'n 42.000 m³ bos tegen de vlakte. Mede onder invloed van stromingen als Kritisch Bosbeheer kwamen er belangrijke impulsen voor een meer natuurlijk bosbeheer. Het laten staan en liggen van dood hout, natuurlijke verjonging en bosbegrazing zijn daar voorbeelden van.

In het terreinbeheer werd wetenschappelijke kennis steeds vaker toegepast. In 1978 bepaalde de verenigingsraad van Natuurmonumenten dat het ecosysteem als uitgangspunt moest worden genomen in het beheer en niet de afzonderlijke soorten.

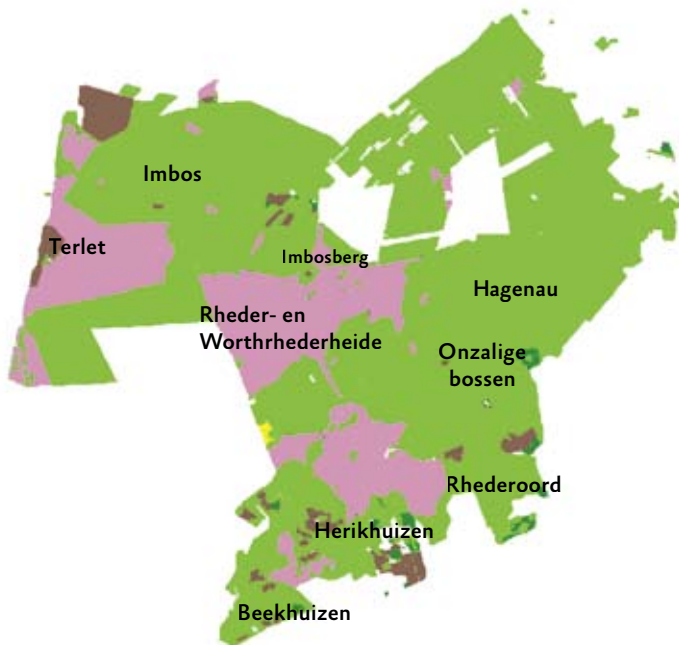
In de jaren daarop werd op Veluwezoom een reeks van initiatieven genomen die voor die tijd soms controversieel waren en getuigden van

een sterke visie en daadkracht. In 1982 werd gestart met een bosbegrazingsproef met Schotse Hooglanders op een 177 ha. groot gedeelte van de Imbos. Dit bleek zo succesvol dat na 1989 deze begrazing met Schotse Hooglanders voortgezet op een veel grotere oppervlakte. Nu wordt rond 5000 hectare, inclusief Deelerwoud, begraasd.

In 1984 stelde de verenigingsraad richtlijnen vast voor het beheer van de bossen van Natuurmonumenten: *'Het bos wordt gezien als een levensgemeenschap van planten en dieren en niet als een productielandschap'*. Door haar omvang vormde Veluwezoom bij uitstek het gebied waar zelfregulatie in bossen kon worden toegepast (non-intervention). Tien jaar later was op de Imbos al sprake van 1.000 ha waar niet meer werd ingegrepen. Termen als *'overgangsbeheer'*, *'omvormingsbeheer'*, *'nietsdoen-beheer'*, *'leunstoel'* of *'klapstoelbeheer'* en *'wandelen bos'* deden hun intrede. Het wandelen bos is nu een provinciale regeling waarbij binnen Veluwezoom de begrenzing van het bos niet vastligt maar wel het minimum areaal aan bos.

Voor een deel van Hagenau en de Onzalige bossen geldt als uitzondering de doelstelling *'geïntegreerd bosbeheer'*, gericht op een netto positief bedrijfsresultaat. Hierbij werd toegevoerd naar een uitkapsysteem in een qua structuur gevarieerd bos met een hoge waarde voor de natuur. Het geheel moest ook een voorbeeldfunctie vervullen voor andere bouseigenaren.

Het beheer van de heidevelden onderging ook een wijziging. Pluggen, maaien en branden

Hooglandrunderen in de Imbos

foto Hans van den Bos, Bosbeeld.nl

werden gestopt waardoor er geen bodemdegeneratie meer optrad. In de met paarden begraaide heide op lössgrond verdween de vergrassing en is een zeer structuurrijke heide ontstaan die landelijk van grote waarde is. Op de droge armere gronden ontwikkelt zich een dik humusprofiel in de heide waardoor zich o.a. veenbies en rode bosbes in de heide vestigden. De natuur en niet de beheerder bepaalt hoe dat proces verloopt. Dat is soms wel even wennen. Het braak laten liggen van productie-akkers was ook onderdeel van het natuurlijk beheer. Dit zijn nu favoriete graasweides voor grote grazers. Door het wroeten van zwijnen blijven er akkerkruiden als blauw walstro, akkeranddoorn, akkerleeuwenbek en glad biggenkruid aanwezig. Veldleeuweriken bereiken hier soms hoge dichtheden.

Ook het faunabeheer kent in deze periode grote veranderingen. In 1988 wordt het ecoduct Terlet aangelegd waarover jaarlijks duizenden herten, zwijnen en runderen migreren. Geleidelijk wordt de verhuurde jacht afgeschaft en faunabeheer door eigen medewerkers uitgevoerd. Maar er wordt nog steeds, anders dan in het vegetatiebeheer, ingegrepen in de populatie. Belangenverstrengeling is wel verleden tijd. Steeds meer rasters verdwijnen, net als het voeren van varkens en herten voor de jacht.

In 1996 verschijnt de eerste beheervisie van Veluwezoom. Hierin worden de belangrijkste strategische keuzes vastgelegd. Kern van deze visie is een zonerings van gebieden met een sterk uiteenlopend beheer:

- nagenoeg natuurlijk landschap (ca. 3500 hectare vrijwel onbeheerd landschap)
- halfnatuurlijk landschap (ca. 1000 ha beheerde bossen, graslanden en heidevelden)
- natuurrijk cultuurlandschap (ca. 500 ha aan landgoederen met aandacht voor cultuurhistorie)
- recreatief medegebruik gericht op wandelaars en fietsers.

Robuust en klimaatbestendig (2000 tot heden)

In de afgelopen tien jaar is het beheer op onderdelen aangescherpt. Veluwezoom is in 2010 uitgeroepen als gebied met de hoogste biodiversiteit van Gelderland op basis van beschikbare landelijke databases met de verspreiding van plant- en diersoorten. Er is meer aandacht besteedt aan cultuurhistorische elementen en landgoederen. Grote veranderingen zijn er opgetreden in het faunabeheer. De stand aan herten is verhoogd en na afschot blijven dode herten en zwijnen achter als voedselbron voor aaseters. Dit heeft tot een ongekende rijkdom aan aaseterende insecten geleid. Voor wilde zwij-

foto Hans van den Bos, Bosbeeld.nl

nen wordt gestreefd naar meer zelfregulatie van de populatie.

Voor de toekomst liggen er nog tal van wensen in het beheer. Belangrijk is een effectieve ecologische verbinding met natuurgebieden langs de IJssel en Rijn en hardhoutooibos in de uiterwaarden. De klimaatbestendigheid van ecosystemen wordt een belangrijke beheeropgave. Invulling daarvan is nog niet duidelijk, de noodzaak wel. Schaalvergroting van natuurlijk beheer op de Veluwe staat ook hoog op het verlanglijstje. De omvorming van productielandschappen naar natuurlijke ecosystemen verloopt traag maar onmiskenbaar, en vergt nog eeuwen duurzaam beheer. Ook is een blijvende inspanning nodig om effecten van vermesting, verzuring, verdroging en versnippering tegen te gaan. Daar zijn we nog lang mee bezig.

Het denken over en de kennis van natuurbeheer veranderde in de afgelopen 100 jaar drastisch. In vrijwel alle natuurgebieden is ingezet op traditioneel beheer om biodiversiteit te behouden. Op grote delen van Veluwezoom werd een andere weg ingeslagen: natuurlijke processen als randvoorwaarde voor ontwik-

kelingen van natuur. Biodiversiteit is in al haar vormen daarbij volgend. In dit type beheer hoort schaalvergroting, natuurlijke begrazing, spontane successie, dood hout, dode dieren en acceptatie van onzekerheid over het natuurre resultaat. Dat laatste is in een maakbare samenleving nog niet vanzelfsprekend.

Net als van Tienhoven in 1911 zullen er de komende jaren soms tegen de heersende opvattingen in keuzes verdedigd moeten worden. De Haagse hang naar oogstbeheer steekt in dit tijdsgewricht de kop op. De EHS moet krimpen en verbindingen tussen natuurgebieden worden afgeserveerd. Het beheer moet stukken goedkoper en het sentiment rond bomen en dieren staat hoger op de agenda dan herstel van ecosystemen. Kortom, beheerders hoeven zich de komende honderd jaren nog niet te vervelen.

André ten Hoedt,
a.tenhoedt@natuurmonumenten.nl
Wim Knol,
w.knol@natuurmonumenten.nl